

PROTOKOLL

Dnr
8127-2024

Sid
1 (17)

Chefsjustitieombudsmannen
Erik Nymansson

Inspektion av Värmlands tingsrätt den 15–17 oktober 2024

Inspektionen i korthet: Den 15–17 oktober 2024 genomförde chefsJO en inspektion av Värmlands tingsrätt. Vid inspektionen uppmärksammades att det i flera av de äldsta brottmålen förekom utdragna handläggningstider som huvudsakligen berodde på dröjsmål med att sätta ut målen till huvudförhandling. Detta gällde såväl efter att åtal väckts som efter att huvudförhandlingar ställts in. Det förekom även dröjsmål med att utfärda stämning.

Det övergripande intrycket av tingsrättens äldsta tvistemål var att de genomgående präglades av långa handläggningstider och bristande processledning. De processuella verktyg som finns för att driva målen framåt hade använts i en mycket begränsad utsträckning och det saknades ofta en plan för beredningen av målen.

ChefsJO konstaterar att tingsrätten har haft utmaningar med arbetsmiljöproblem och kompetensförsörjning. Han är trots det mycket kritisk till de långa handläggningstiderna och den bristande hanteringen av målen.

I protokollet gör chefsJO också några uttalanden om bl.a. häktningsfrågor och ungdomsmål.

Inledning

Den 15–17 oktober 2024 genomförde chefsjustitieombudsmannen Erik Nymansson en inspektion av Värmlands tingsrätt. Vid inspektionen deltog även byråchefen Stefan Nyman samt rättssakkunniga Maria Östling (protokollförare), Ellinor Gustavsson, Per Samuelsson och Emma Johnsson och sekreteraren Arja Piironen.

JO har under åren 2022–2024 tagit emot flera anmälningar mot Värmlands tingsrätt gällande långsam handläggning. I ett beslut den 2 juni 2022 gjorde JO en anmälan till Statens ansvarsnämnd för handläggningen av två mål vid tingsrätten (dnr 8017-2021 och 1431-2022). I de ärendena uppmärksammades arbetsmiljön och arbetsbelastningen vid domstolen. Inspektionen genomfördes bl.a. mot denna bakgrund.

Inspektionens genomförande

Inspektionen inleddes med att chefsJO och hans medarbetare togs emot av lagmannen AA, chefsrådmannen BB, rådmannen CC, administrativa chefen DD och handläggarchefen EE. Vid mötet redogjorde chefsJO inledningsvis för JO:s verksamhet samt för inspektionens syfte och upplägg. Därefter informerade AA om förhållandena vid tingsrätten (se nedan under rubriken Redogörelse för tingsrättens verksamhet).

Efter det inledande mötet granskades de handlingar som JO hade begärt fram inför inspektionen (se under rubriken Inspektionens omfattning). Vid granskningen hade chefsJO och hans medarbetare åtkomst till tingsrättens målhanteringssystem, Vera.

Inspektionen avslutades den 17 oktober 2024 med att chefsJO och hans medarbetare översiktligt redogjorde för sina iakttagelser under inspektionen. Vid genomgången närvarade AA, CC, DD och EE.

Inspektionens omfattning

JO hade före inspektionen inhämtat bl.a. domstolens arbetsordning, verksamhetsplan för 2024, riktlinjer och rutindokument.

Vid inspektionen granskades de 20 äldsta pågående brottmålen utan häktade personer, de 10 äldsta med häktade personer, de 10 äldsta där tilltalade var under 18 år när åtal väckts för ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader och de 10 äldsta där tilltalade är 18–21 år. Vidare granskades de 20 senast avgjorda brottmålen utan häktade personer, de fem senast avgjorda målen med häktade personer, de fem senast avgjorda målen där tilltalade var under 18 år när åtal väckts för ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader och de fem senast avgjorda målen där tilltalade är 18–21 år. Därtill granskades de 20 senaste brottmålen som har avgjorts enligt förfarandet om snabbare lagföring.

Vid inspektionen granskades vidare de 10 äldsta pågående och de 10 senast avgjorda indispositiva tvistemålen, de 10 äldsta pågående och de 10 senast avgjorda dispositiva tvistemålen, de 20 äldsta pågående förenklade tvistemålen och ett urval av de 10 senast avgjorda ärendena som avser godmanskap och de 10 senast avgjorda ärendena som avser förvaltarskap.

Tingsrättens doms- och beslutsböcker för 2024 granskades stickprovsvis.

Redogörelse för tingsrättens verksamhet

Vid redogörelsen för förhållandena vid tingsrätten hänförde sig domstolens företrädare till ett presentationsunderlag som även gavs in till JO (handling 14). Bland annat framkom följande.

Tingsrätten har ca 60 anställda, varav bl.a. sju rådmän, en tf. rådmän, tre fiskaler, fyra beredningsjurister, 15 notarier och 15 handläggare. Tingsrätten är

indelad i en domarenhet, en handläggarenhet, en notarieenhet och en administrativ enhet. Enheterna, förutom den administrativa, är indelade i team. På domarenheten finns tre team.

Beredningen av brottmålen sköts till stor del av handläggare med full delegation. Beredningsjurister bistår vid behov. Fram till muntlig förberedelse bereds dispositiva tvistemål av beredningsjurister och familjemål av handläggare. Tre seniora handläggare bereder familjemålen fram till huvudförhandling. Ärenden handläggs av notarier. Domstolen har ett särskilt system för förtursmål. Varje vecka finns två utsedda förtursdomare, en från varje team bortsett från team 3, som handhar förtursmål, dvs. mål med häktade och ungdomsmål. De ansvarar också för häktningsförhandlingar och övriga häktningsfrågor. Andra brådskande frågor handhas av en domare som är utsedd akutdomare.

I likhet med andra domstolar tillämpas digital ärendehantering. När ett digitalt åtgärdsbeslut (s.k. DÅB) skrivs läggs samtidigt in en bevakningsfrist och målstatuspilen ändras till aktuellt steg i beredningen. Målstatusen är central i handläggningen. För att få fram de mål som en viss handläggare ska arbeta med gör denne sökningar i Vera på målstatus. Målen följs upp genom bevakningslistor. Avgöranden i brottmål signeras digitalt och övriga mål och ärenden manuellt. Domarna ska göra en målgenomgång en gång per kvartal och då anmäla till lagmannen om det finns behov av särskilda åtgärder eller avlastning.

Domstolen har haft en mycket hög personalomsättning, framför allt avseende handläggare och registratorer. Under åren 2022 och 2023 uppgick personalomsättningen i dessa grupper till 49 %. Det har lett till stora problem och påverkat alla personalgrupper. Domstolen har under lång tid även haft få domare på grund av långtidssjukskrivning, utlåning till Domstolsverkets förstärkningsstyrka och att domare har valt att sluta vid tingsrätten. Under åren 2021–2023 var domstolen föremål för granskning av Arbetsmiljöverket och domstolen har fått vitesföreläggande på grund av arbetsmiljön för handläggare. Detta har tagit mycket tid och kraft.

Domstolen har till följd av den ansträngda situationen haft problem med långsam handläggning och höga balanser. Vid en jämförelse med oktober 2023, då domstolen låg långt ifrån regeringens verksamhetsmål i fråga om balanser och omloppstider för såväl brottmål som tvistemål, ser det i dag bättre ut och sedan slutet av våren kan målen för omloppstiderna hållas. I oktober 2023 var 32,6 % av tingsrättens brottmål över 12 månader gamla och 13,2 % över 24 månader gamla. Motsvarande siffror i september 2024 var 24,5 % respektive 9,4 %. Vad gäller tingsrättens tvistemål var i oktober 2023 10,4 % äldre än 12 månader och 1,8 % äldre än 24 månader. Motsvarande siffror i september 2024 var 8,7 % respektive 1,6 %. Omloppstiderna har under samma tid minskat

från 6,6 månader till 4,3 månader för brottmålen och från 8,1 månader till 6,9 månader för tvistemålen.

Sedan lagmannen tillträtt hösten 2023 genomfördes i augusti 2024 en organisationsförändring som bl.a. innebär arbete i team, att handläggare numera är knutna till domare och att domarteam 3, som består av lagmannen och chefsrådmannen, fokuserar på att avgöra gamla brottmål. Personalmässigt ser det också ljusare ut. I oktober 2024 börjar en ny rådman och såväl ytterligare en rådmanstjänst som en handläggartjänst är utannonserad. Domstolen har inför 2025 fått ett välbehövligt budgettillskott.

Iakttagelser och bedömningar

ChefsJO:s övergripande intryck av domstolen

Den bild som förmedlades av domstolens ledning vid det inledande mötet bekräftades vid granskningen av brottmålen och tvistemålen, där handläggningstiderna generellt var långa. I de granskade ärendena var däremot handläggningstiderna över lag korta.

I brottmålen syntes återkommande att man arbetat aktivt med delgivning och använt sig av de verktyg som finns i rättegångsbalken för att förhandlingarna skulle kunna genomföras. Anlitande av stämningsman var relativt ofta förekommande och personefterlysning användes i flera fall. Domstolen använde sig även flera gånger av möjligheten till hämtning av personer som uteblivit och i några fall häktning. I många fall hade tingsrätten också prövat frågan om bevisupptagning när huvudförhandlingen av något skäl inte kunde genomföras. Tingsrätten var också aktiv med att tillfråga åklagare om förundersökningens fortskridande i de mål som inletts genom förordnande av försvarare eller målsägandebiträde. De problem som iaktogs bestod huvudsakligen i att det tagit lång tid att sätta ut målen till huvudförhandling. Dröjsmål förekom såväl innan det kallades till en första huvudförhandling som innan målet sattes ut på nytt efter att en huvudförhandling ställts in.

Det övergripande intrycket av tingsrättens äldsta pågående tvistemål var att de genomgående präglades av långa handläggningstider och bristande processledning. I de nyare målen syntes handläggningen däremot i huvudsak ha fungerat väl.

Brottmålen

Passiv handläggning och dröjsmål med att sätta ut mål till huvudförhandling

Vid granskningen av tingsrättens äldsta brottmål iaktogs ett antal mål där ingen åtgärd vidtagits under långa perioder eller där tingsrätten hade vidtagit enbart någon enstaka handläggningsåtgärd. Som exempel på det kan nämnas ett mål där åtal väcktes i april 2022 men kallelser skickades först i september 2024 (B 6077-20) och ett mål där det dröjde 13 månader mellan stämning och kallelse till huvudförhandling, som planerades in sju månader framåt i tiden (B 80-20).

I några mål tog det sex till sju månader att kalla till huvudförhandling, t.ex. B 5042-23. I det målet var den tilltalade dessutom under 21 år. Vidare noterades två mål som inleddes genom förordnande av offentlig försvarare år 2020 där åtal väcktes för knappt ett år respektive ett halvår sedan men där inga åtgärder vidtogs under åtta respektive sex månader efter att stämning utfärdats, trots att målen är mycket gamla (B 4171-20 och B 3935-20).

I några avslutade mål påverkade den långsamma handläggningen valet av påföljd. I ett mål väcktes åtal i februari 2022 och det kallades till förhandling först i maj 2024. Målet gällde sexuellt ofredande och påföljden bestämdes till dagsböter i stället för ett kortare fängelsestraff (B 4286-21). I ett mål gällande misshandel stod handläggningen stilla under ett års tid efter att stämning utfärdades (B 1760-23). I ett annat mål vidtogs inga åtgärder för att sätta ut målet till huvudförhandling under ca två års tid (B 6081-20). Tingsrätten ansåg i båda dessa fall att det fanns särskilda skäl emot att förena den villkorliga domen med dagsböter. I det ena målet anförde tingsrätten att tidsutdräkten innebar att den tilltalades rätt till en rättvis rättegång inom skälig tid hade kränkts.

Som exempel på dröjsmål med att sätta ut målet på nytt efter inställd huvudförhandling kan följande mål nämnas. I ett mål tog det 14 månader att kalla till ny huvudförhandling efter att ett förhandlingstillfälle ställts in (B 5262-20). I ett annat mål vidtogs inga åtgärder för att sätta ut målet på nytt under 14 månader fram till dess att målsägandebiträdet ifrågasatte handläggningstiden (B 3244-20). I ett mål förekom passivitet vid två tillfällen under tio respektive åtta månader mellan en inställd förhandling och kallelse till en ny förhandling (B 1034-20). I ett annat mål förekom uppehåll i handläggningen i sju respektive åtta månader efter att huvudförhandlingar ställts in (B 4411-21). I ett mål där den tilltalade var under 21 år tog det sex månader innan tingsrätten kallade till huvudförhandling på nytt efter att ett tidigare huvudförhandlingstillfälle ställts in (B 6081-23).

Flera mål hade det gemensamt att det efter att en huvudförhandling ställts in på hösten först under våren kallades till en ny förhandling som skulle äga rum följande höst. I ett av de äldsta granskade målen skedde detta vid tre tillfällen (B 4588-19).

ChefsJO Erik Nymansson: En rättegång ska enligt 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen genomföras inom skälig tid. För brottmålen gäller enligt 45 kap. 14 § första stycket rättegångsbalken, RB, att rätten efter att åtal har väckts ska bestämma tid för huvudförhandling så snart som möjligt. JO har vid flera tillfällen uttalat att det är angeläget att domstolar följer den regeln. Anledningen till det är bl.a. att kvaliteten på den muntliga bevisningen blir sämre ju längre tid som går och att dröjsmål med handläggningen också innebär en påtaglig olägenhet för de inblandade som måste leva i ovisshet och känna oro över utgången.

JO har i flera beslut betonat att domstolen snarast bör kalla till en ny huvudförhandling, om en planerad huvudförhandling av någon anledning blir inställd. Inom vilken tid en ny förhandling ska sättas ut är beroende av bl.a. orsaken till att den förra förhandlingen ställdes in, vad saken gäller och hur gammalt målet är. (Se t.ex. JO 2019/20 s. 66, dnr 8152-2017, och JO 2022/23 s. 57, dnr 4547-2021 och 5061-2021.)

I många av de mål som jag har granskat har det som framgått varit fråga om en eller flera perioder med långa tidsuppehåll där tingsrätten inte vidtagit några åtgärder för att sätta ut målen till huvudförhandling. Det har gällt såväl efter att stämning utfärdats som efter att huvudförhandlingar har ställts in. I flera mål har det förekommit att omkring ett år har passerat mellan den inställda förhandlingen och nästa huvudförhandlingstillfälle.

Jag är mycket kritisk till att tingsrätten inte har vidtagit tillräckliga åtgärder för att sätta ut målen till huvudförhandling och därmed avgöra målen inom skälig tid.

Jag återkommer till dessa brister i mina avslutande kommentarer men vill redan nu nämna att den långsamma handläggningen har fått till följd att tingsrätten i flera fall har dömt ut en mildare påföljd än vad som hade skett om målet hade handlagts korrekt. Det är allvarligt och innebär, förutom att den tilltalades rätt till en rättvis rättegång inom skälig tid äventyras, att den straffrättsliga reaktion som normalt skulle ha följt på brottet har uteblivit. I några mål har det funnits en målsägande som allmänt sett också har ett intresse av att förhandlingen genomförs.

I en situation med höga balanser och långa handläggningstider är det viktigt att det finns tydliga rutiner för utsättning av mål. Det kan finnas anledning att ha en särskild rutin för utsättning av mål där huvudförhandlingen har ställts in. Vid det avslutande mötet upplystes jag av domstolens ledning om att sådana rutiner saknas vid tingsrätten.

Som jag redan har påpekat verkar tingsrätten arbeta aktivt med de processuella verktyg som finns för att förhandlingarna ska kunna genomföras, vilket givetvis är positivt. Tillsammans med en väl fungerande rutin för utsättning av målen och de krafttag som nu tas för att avgöra de äldre målen finns förutsättningar för att läget kan förbättras.

Dröjsmål med att utfärda stämning

I några av de granskade målen förekom dröjsmål med att utfärda stämning efter att åtal väckts. I ett mål tog det tre och en halv månad (B 1516-24) och i ett annat fyra och en halv månad (B 6179-23). I ett mål dröjde det ca två och en halv månad (B 3721-19) och i ett annat mål, som gällde bl.a. grov misshandel, dröjde det sju veckor (B 3700-20).

I två mål förekom sådana dröjsmål när den tilltalade var mellan 18 och 21 år. I ett mål utfärdades stämning ca två och en halv månad efter att åtal väckts (B 108-24) och i ett annat mål tog det fem veckor innan tilläggsstämning utfärdades (B 589-23).

ChefsJO Erik Nymansson: Enligt 45 kap. 8 § RB ska rätten när en stämmingsansökan kommer in pröva om ansökan ska avvisas. Den prövningen bör ske snarast och i allmänhet i anslutning till att åtal väcks. Om ansökan inte avvisas ska enligt 45 kap. 9 § RB stämning utfärdas på den tilltalade att svara på åtalet. Någon tidsfrist för utfärdande av stämning finns inte men bestämmelsen förutsätter att det sker utan dröjsmål. Det är angeläget av det skälet att den tilltalade inte ska vara ovetande om att åtal väckts och eftersom vissa rättsverkningar är knutna till den tidpunkt då den tilltalade delges stämningen. I ett brottmål bör stämning inte utfärdas senare än inom ett par veckor efter det att stämmingsansökan kom in till rätten. (Se bl.a. JO 1989/90 s. 30, dnr 2855-1987, och JO:s beslut den 24 februari 2022, dnr 1685-2020.)

I de redovisade målen dröjde det upp till fyra och en halv månad innan stämning utfärdades. I två av målen var den tilltalade dessutom mellan 18 och 21 år, för vilka gäller ett särskilt skyndsamhetskrav enligt 29 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL). Utfärdande av stämning är en åtgärd som normalt sett inte är komplicerad och tidskrävande. Den tidsåtgång som har förekommit innan stämning har utfärdats i dessa mål är därför svår att förstå och givetvis inte acceptabel.

Mål med häktade personer

Vid inspektionen granskades ett antal mål med häktade personer.

Vid beslut om häktning kunde konstateras att domstolen ibland använde sig av en sekretessbilaga till protokollet där det redogjordes för vad som sagts bakom stängda dörrar, men ofta utvecklades det inte alls.

När den misstänkte motsatte sig begäran om åtalsförlängning höll tingsrätten normalt omhäkningsförhandling. I vissa mål avgjordes frågan om fortsatt häktning utan att hålla häkningsförhandling trots att den misstänkte begärt förhandling (t.ex. B 61-24 och B 1246-24). Tingsrätten redovisade då skälen till att en omhäkningsförhandling uppenbart skulle vara utan betydelse. I vissa fall hade en omhäkningsförhandling hållits i stället för att avgöra frågan på handlingarna när en begäran om åtalsförlängning hade medgetts. I de fallen hänvisades till en åttaveckorsfrist.

ChefsJO Erik Nymansson: Enligt 24 kap. 5 a § RB ska rätten på begäran av åklagaren ta ställning till vilka specifika slag av restriktioner som åklagaren ska få använda i det enskilda fallet. Restriktionerna kan t.ex. avse inskränkningar i rätten att placeras tillsammans med andra intagna, följa vad som händer i omvärlden eller ta emot besök (se 6 kap. 2 § häkteslagen [2010:611]).

Vidare ska åklagaren i samband med en begäran om åtalsförlängning redovisa en tidsplan för förundersökningen (se 24 kap. 18 § andra stycket RB). Det är rättens ansvar att särskilt se till att utredningen i ett mål där den misstänkte är häktad bedrivs så skyndsamt som möjligt (se tredje stycket samma lagrum).

JO har tidigare uttalat sig om domstolarnas tillämpning av bestämmelserna (se protokollen från JO:s inspektioner av Falu tingsrätt den 22–24 mars 2022, dnr 1812-2022, och Umeå tingsrätt den 25–27 april 2023, dnr 2867-2023).

För att uppnå syftet med regleringen i 24 kap. 5 a § RB är det viktigt att frågan om behovet av de specifika restriktionerna genomgående blir föremål för argumentation av parterna inför rätten, och att tingsrätten redovisar vilka omständigheter som då har förts fram (se a. prop. s. 38 f.). I annat fall blir kravet i bestämmelsen i det närmaste rent illusoriskt. En redovisning i häktningsprotokollet av parternas utveckling av sin respektive talan bidrar också till en ökad rättssäkerhet för den enskilde och kan dessutom vara värdefull för ordföranden vid en omhäkningsförhandling (se protokollet från JO:s inspektion av Lunds tingsrätt den 19–21 november 2019, dnr 7403-2019, och JO 2021/22 s. 89, dnr 4133-2020).

Det är positivt att tingsrätten normalt höll omhäkningsförhandling när den häktade motsatte sig en begäran om åtalsförlängning. I de granskade målen hade domstolen beslutat om vilka specifika slag av restriktioner som åklagaren skulle få använda i det enskilda fallet, vilket alltså är korrekt. Det var däremot svårt att utläsa om en självständig prövning i detta avseende faktiskt hade gjorts när det saknades uppgifter om skälen för de begärda restriktionerna. I vissa mål fanns en sekretessbilaga med en sådan redogörelse. Ofta saknades emellertid en sådan och tingsrätten redogjorde endast översiktligt för vad som framförts vid häktningsförhandlingen. Det var då svårt att utläsa vad åklagaren påstått beträffande de särskilda häktningsskälen, grunden för de begärda restriktionerna och vad den misstänkta hade anfört i det avseendet.

Endast i ett fåtal av de granskade målen fanns en redovisning av en tidsplan. Eftersom det är rättens ansvar att utredningen bedrivs så skyndsamt som möjligt är det av vikt att domstolen efterfrågar en tidsplan och följer upp den.

Enligt domstolens rutindokument för handläggning av brottmål ska en bevakning på åtta veckor läggas in från ett häktningsbeslut. Vid en begäran om åtalsförlängning som överskrider denna frist lämnas akten till förtursdomaren eller om denne är upptagen till akutdomaren, som tar ställning till om en ny häktningsförhandling ska hållas. Vid det avslutande mötet upplystes jag om att tingsrätten tillämpar denna åttaveckorsfrist enligt förebild från en annan domstol. En sådan bevakningsrutin är naturligtvis av godo.

I de fall där åtal var väckt hade tingsrätten oftast i samband med att stämningsansökan kommit in kontrollerat åtalet mot brottsmisstanken som låg

till grund för häktningsbeslutet och antecknat det på dagboksbladet, vilket är positivt.

Mål med personer som är häktade i sin utevaro

Några av de äldsta brottmålen omfattade personer som var häktade i sin utevaro.

I det äldsta målet häktades en person i sin utevaro i december 2021 (B 1195-17). Därefter fanns ingen anteckning om åtgärd avseende utevarohäktningen förrän i september 2024, då åklagaren förelades att yttra sig över om skälen för häktningen kvarstod, om det fanns information om var den tilltalade befinner sig och om målets fortsatta handläggning. Någon förfrågan till myndigheter om uppgifter för delgivning med stöd av 10 kap. 26 § offentlighets- och sekretesslagen (OSL) hade inte skickats ut.

I ett annat mål häktades två tilltalade i sin utevaro under våren 2023 (B 1014-18). Tingsrätten beslutade om personefterlysning under hösten 2023 men vidtog ingen åtgärd avseende häktningen under den tiden. På fråga från tingsrätten meddelade åklagaren i februari 2024 att häktningen inte verkställdes. Åklagaren tillfrågades inte om förutsättningarna för fortsatt häktning och polisen kontaktades inte. Förfrågan om uppgifter för delgivning med stöd av 10 kap. 26 § OSL hade inte skickats ut.

I ett tredje mål häktades en person i sin utevaro i november 2023 (B 5899-23). I december 2023, februari 2024 och september 2024 förelades åklagaren att ange om häktningen hade verkställts. Åklagaren tillfrågades inte om förutsättningarna för fortsatt häktning och polisen kontaktades inte. Förfrågan om uppgifter för delgivning med stöd av 10 kap. 26 § OSL hade inte skickats ut.

ChefsJO Erik Nymansson: JO har i tidigare beslut uttalat sig om vilka åtgärder en domstol bör vidta i mål med utevarohäktade (se JO 2019/20 s. 365, dnr 6643-2017). JO uttalade bl.a. att domstolen bör ta regelbundna kontakter med Polismyndigheten för att följa upp vilka åtgärder som vidtagits för att verkställa häktningsbeslutet och med åklagaren för att få dennes uppfattning om förutsättningarna för fortsatt häktning. Vidare uttalades att kontakterna som utgångspunkt bör tas ungefär en gång per halvår och att domstolen bör göra aktiva efterforskningar i anslutning till de regelbundna kontakter som domstolen har med åklagaren och Polismyndigheten när en misstänkt eller tilltalad är häktad i sin utevaro.

Vid det avslutande mötet fick jag information om att tingsrätten har en ny rutin för hanteringen av mål med utevarohäktade. Enligt rutinen ska tingsrätten var sjätte månad kontakta polis och åklagare för att följa upp vilka åtgärder som har vidtagits för att verkställa häktningsbeslutet och få åklagarens uppfattning om förutsättningarna för fortsatt häktning. I rutinen anges vidare att det i anslutning till detta ska skickas ut en s.k. solfjäder. Med det får antas avses en skrivelse som skickas med stöd 10 kap. 26 § OSL, som möjliggör för myndigheter att

utan hinder av sekretess få uppgifter från andra myndigheter för delgivning. Det är positivt att en sådan rutin har tagits fram.

Ungdomsmål (under 18 år)

Vid inspektionen granskades ett antal ungdomsmål. I samtliga mål, med något undantag, hade de frister som gäller för denna grupp iakttagits. Yttrande från socialnämnden hade inhämtats. Det noterades dock att dom oftast inte avkunnades vid huvudförhandlingen.

I två mål hade tingsrätten dömt till ungdomsvård och angett i domslutet att den tilltalade skulle följa socialnämndens ungdomskontrakt (B 4832-23 och B 734-24). Till domarna hade socialnämndens yttranden bifogats i sin helhet. Båda yttrandena innehöll känsliga uppgifter om den tilltalade.

I det ena av de nyss nämnda målen (B 4832-23) hade huvudförhandlingen hållits inom stängda dörrar med stöd av 35 kap. 12 § OSL, men i domslutet fanns inget förordnande om att sekretess skulle fortsätta att gälla för uppgifterna. I domskälen redovisades inte heller några överväganden i frågan. I samma mål framgick det av anteckningarna från huvudförhandlingen att åklagaren hade justerat gärningsbeskrivningen på visst sätt. I domen återgavs dock gärningsbeskrivningen i ojusterad form.

ChefsJO Erik Nymansson: Enligt 29 § andra stycket LUL ska, om det väcks allmänt åtal mot den som inte har fyllt arton år för ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader, de tidsfrister iakttas som är föreskrivna för åtgärder i mål där den tilltalade är häktad. Av 26 § samma lag framgår att när åtal väcks mot den som inte har fyllt arton år ska tingsrätten underrätta vårdnadshavare eller motsvarande om åtalet och tidpunkten för huvudförhandlingen, om det inte finns särskilda skäl mot det. Vidare får rätten enligt 28 § döma till ungdomsvård endast om det finns ett yttrande av socialnämnden med det innehåll som anges i 11 §.

I de granskade målen hade de ovan nämnda bestämmelserna iakttagits.

Enligt 30 § LUL ska i mål mot den som inte har fyllt tjuogoett år domen avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen, om det inte möter synnerliga hinder. Det innebär att det krävs mycket starka skäl för att underlåta att avkunna domen muntligen. I förarbetena nämns som exempel på sådana skäl att det är fråga om ett mycket stort mål med många tilltalade och ett stort antal särskilda yrkanden (se prop. 1994/95:12 s. 105).

I de mål som granskades hade dom oftast inte avkunnats vid huvudförhandlingen. Som har framgått krävs det starka skäl för att frånga huvudregeln. Om sådana skäl finns bör de dokumenteras i målet.

Enligt 43 kap. 5 § första stycket OSL upphör sekretessen för en uppgift att gälla om den läggs fram vid en offentlig förhandling i målet. Om uppgiften läggs fram vid en förhandling inom stängda dörrar fortsätter sekretessbestämmelsen

att vara tillämplig sedan domstolen har skilt målet från sig endast om domstolen i sitt avgörande har beslutat om det (samma lagrum andra stycket).

Jag uttalar mig inte i frågan om uppgifterna som lades fram vid huvudförhandlingen i mål B 4832-23, som gällde barnpornografibrott, borde ha omfattats av fortsatt sekretess eller inte. Det förhållandet att det i domskälen saknades överväganden i detta avseende ger dock intrycket av att någon prövning av frågan inte har gjorts. Jag vill därför påminna domstolen om att iaktta noggrannhet när det gäller sekretessförordnanden.

Det är givetvis viktigt att domstolen inte bifogar onödiga bilagor till domar och det i synnerhet när bilagorna innehåller känsliga uppgifter.

I domen ska parternas yrkanden och de omständigheter som dessa grundats på anges (30 kap. 5 § första stycket 4 RB). Det är naturligtvis av vikt att den gärning som åklagaren slutligt påstår att den tilltalade har gjort sig skyldig till återges på ett korrekt sätt i domen. Domstolen måste även här iaktta noggrannhet.

Snabbare lagföring

I de flesta av de granskade målen hade dom meddelats mellan tre och fyra månader efter att brottet begåtts. I dessa mål hade brotten begåtts från slutet av april till början av juni och tidpunkten för tillgänglighetsdelgivning hade satts till slutet av sommaren. I två mål var handläggningstiderna dock längre.

I det första målet passerade nästan 15 månader mellan brott och dom (B 3806-23). Handläggningstiden hade dock påverkats av att det tagit lång tid för åklagaren att komplettera förundersökningen och att det därefter hade förekommit delgivningssvårigheter. I det andra målet var tiden mellan brott och dom knappt åtta månader (B 1126-24). I det målet dröjde det tre och en halv månad innan stämning utfärdades.

ChefsJO Erik Nymansson: I 45 kap. 13 a § RB föreskrivs att om målet avser ett brott som under utredningen av brottet har ingått i ett särskilt snabbförfarande ska rätten avgöra målet skyndsamt, om det inte är olämpligt. Vad som är ett snabbförfarande framgår av 3 b § förundersökningskungörelsen (1947:948). Där anges att brott som kan utredas direkt eller inom en kortare tid från brottet under utredningen får ingå i ett särskilt snabbförfarande.

En rimlig utgångspunkt är att tiden från brott till dom ska vara två till sex veckor beroende på om polisutredningen har kunnat slutföras direkt på brottsplatsen eller om ytterligare utredningsåtgärder har behövts.

Förutsättningarna för att avgöra målet skyndsamt och klara målsättningen påverkas i stor utsträckning av de åtgärder som vidtas under förundersökningen av polis och åklagare, inte minst av om den misstänkte får information om tillgänglighetsdelgivning. Tiden kommer alltså inte att kunna hållas i samtliga fall. Ett brottmål behöver dock inte avgöras skyndsamt, om tingsrätten bedömer

att det är olämpligt. Tingsrätten behöver dock inte i varje enskilt fall göra en ingående prövning av om det är lämpligt med skyndsamhet. Utgångspunkten är att ett brott som ingår i ett särskilt snabbförfarande under utredningen av brottet också avgörs skyndsamt i tingsrätten. (Se prop. 2021/22:279 s. 90.)

Över lag fanns det inget att anmärka på när det gäller tingsrättens handläggning av de granskade målen. Att målsättningen om ett avgörande inom två till sex veckor inte kunnat hållas tycks framför allt ha berott på att tidpunkten för tillgänglighetsdelgivning infallit efter tingsrättens sommarledigheter. Jag har inte underlag för att uttala mig om huruvida det hade varit möjligt för tingsrätten att sätta ut målen till förhandling tidigare än som skett. Att det i ett fall dröjde tre och en halv månad att utfärda stämning tycks ha berott på ett förbiseende från tingsrättens sida.

Tvistemålen

Allmänt om handläggningen av målen, långsam handläggning, avsaknad av tidsplaner och sammanställningar m.m.

Vid granskningen av tingsrättens äldsta tvistemål kunde konstateras att målen genomgående präglades av långa handläggningstider och en avsaknad av en fast processledning. De processuella verktyg som finns i RB för att driva målen framåt hade endast använts i en mycket begränsad utsträckning. Genomgående tycktes det saknas en plan för nästa steg i beredningen av målen och många gånger syntes processen ha styrts av parterna i stället för av domstolen. Målen hanterades ofta under beredningsstadiet av flera olika domare och intrycket var att det saknades någon som hade ett mer kontinuerligt huvudansvar för dem.

I ett par mål förekom mycket långa perioder av avbrott i handläggningen. I ett mål vidtogs inga handläggningsåtgärder alls under en period av cirka två och ett halvt år (T 49-19). I ett annat mål beviljades parterna, främst med hänvisning till att en förlikning eventuellt kunde komma till stånd, anstånd med att ge in slutlig och samlad bevisuppgift i nära två och ett halvt års tid (T 640-21). Det saknades samtidigt en tydlig plan för målets fortsatta handläggning. Att anstånd beviljats i hög utsträckning noterades även i flera andra mål. En generell iakttagelse var vidare att domstolen i många mål tillät en alltför omfattande skriftväxling.

I många mål förekom även ett flertal mindre fördröjningar i handläggningen, såsom flera med ett par veckors mellanrum på varandra följande förelägganden att komplettera talan i olika avseenden efter att en stämningsansökan inkommit (t.ex. T 1334-24).

Det noterades att det i flera mål hade beslutats om åtgärder, såsom kommunikering eller kallelser, som sedan såvitt framgick inte hade genomförts eller följts upp på flera månader (t.ex. T 1690-23 och T 1853-23). I ett mål fanns åtgärdsbeslut om att parterna skulle föreläggas att inkomma med samlad och slutlig bevisuppgift och att det skulle kallas till huvudförhandling. Den

planerade huvudförhandlingen fick sedan ställas in bland annat på grund av att åtgärden inte utförts (T 6036-22).

Granskningen visade även att ett stort antal muntliga förberedelser och huvudförhandlingar hade behövts ställas in, ofta flera gånger i samma mål (t.ex. T 3418-22, T 2949-21 och T 640-21). I flertalet fall kunde orsaken hänföras till omständigheter i beredningen av målen eller till bristande resurser. Efter att en förhandling ställts in syntes det saknas en plan för den fortsatta handläggningen av målen.

I några av de indispositiva målen noterades att tingsrätten vid eller nära inpå en huvudförhandling gjort bedömningen att utredningarna om vårdnad, boende och umgänge varit för gamla för att kunna ligga till grund för avgörandet (t.ex. T 3586-22 och T 3418-22). När det gäller det senare målet har JO granskat tingsrättens handläggning i ett klagomålsärende (JO:s dnr 8128-2024). Den granskningen redovisas i ett särskilt beslut denna dag.

I regel saknades fullständiga tidsplaner i de granskade målen. I de mål där det hade upprättats en tidsplan saknades det i regel en planering för när huvudförhandling skulle äga rum. I vissa fall hade datum för huvudförhandlingen bestämts vid en muntlig förberedelse, men parterna hade inte samtidigt kallats till förhandlingen. Samma sak förekom vid fortsatta muntliga förberedelser (t.ex. T 3586-22).

Endast i ett fåtal av de dispositiva målen hade sammanställningar upprättats. Två mål där sammanställningar fanns var T 3266-22 och T 2105-22.

Vid granskningen av de indispositiva målen uppmärksammades vissa mål där en tidsplan visserligen hade upprättats men inte framstod som realistisk. I ett mål förelades parterna att ge in slutlig och samlad bevisuppgift innan utredningen om vårdnad, boende och umgänge skulle redovisas. Huvudförhandlingen i målet, som var planerad till omkring ett par veckor efter ingivandet av utredningen, fick sedermera ställas in och tidpunkten för ingivandet av samlad och slutlig bevisuppgift skjutas fram (T 1853-23).

I merparten av de senast avslutade tvistemålen, såväl de dispositiva som de indispositiva, syntes handläggningen i huvudsak ha fungerat väl. Inledande åtgärder, som utfärdande av stämning, vidtogs i rimlig tid. I de indispositiva målen hämtades relevanta yttranden in och underrättelser skickades till berörda myndigheter. I vissa av de dispositiva målen kunde dock samma handläggnings-sätt som i de äldre målen med flera på varandra följande kompletterings-förelägganden skönjas, vilket fördröjde den inledande handläggningen.

ChefsJO Erik Nymansson: Som tidigare nämnts finns det i 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen ett uttryckligt krav på att en rättegång ska genomföras inom skälig tid. I 42 kap. 6 § tredje stycket RB anges också att rätten ska driva förberedelsen av ett mål med inriktning på ett snabbt avgörande. Den

förpliktelsen fullgör rätten främst genom formell processledning som består i olika åtgärder för att styra processens yttre förlopp, men även genom materiell processledning, som bl.a. innebär att rätten ska verka för att tvistefrågorna blir klarlagda. För att kunna fullgöra sin skyldighet är det viktigt att rätten agerar med fasthet i båda nu nämnda avseenden och hela tiden är aktiv under förberedelsen.

Genom att tillåta många anstånd och för omfattande skriftväxling får domstolen en funktion närmast som en brevlåda för parternas skriftväxling. Det bidrar givetvis till att handläggningen drar ut på tiden, men det kan även innebära att processen kompliceras. Domstolen bör vara restriktiv med att meddela anstånd och inte slentrianmässigt skicka yttranden mellan parterna. I stället bör domstolen ta kontroll över processen exempelvis genom riktade förelägganden och muntliga sammanträden för att klargöra parternas ståndpunkter. JO har tidigare framhållit att handläggningstiden i många mål förkortas om rätten i större utsträckning tillämpar en ordning med muntlig förberedelse i syfte att klarlägga parternas ståndpunkter (se t.ex. JO 2004/05 s. 58, dnr 637-2003, och JO:s beslut den 26 april 2006, dnr 1718-2005).

Enligt 42 kap. 6 § fjärde stycket RB ska rätten upprätta en tidsplan för målets handläggning, om det inte på grund av målets beskaffenhet eller av något annat särskilt skäl är obehövligt. En omsorgsfullt upprättad tidsplan medför en uppstramning och effektivisering av förberedelsen och ger såväl parterna som rätten en god överblick över processen och vilka åtgärder som återstår att vidta för att få målet till ett avgörande (se prop. 2004/05:131 s. 132 f.). En tidsplan bör normalt innefatta en fullständig planering av målets handläggning.

Bestämmandet av dag för huvudförhandling är enligt lagmotiven det viktigaste inslaget i en tidsplan. I vissa mål kan det dock av olika skäl vara svårt att med säkerhet planera mer än de närmaste handläggningsåtgärderna. I sådana fall kan en första tidsplan vara mer begränsad, och då måste som regel en förnyad tidsplan upprättas senare under handläggningen av målet. I förarbetena betonas dock vikten av att tidsplanen så långt det är möjligt blir fullständig redan från början. (Se prop. 1999/2000:26 s. 67 f. och ovan a. prop. s. 132.)

Av 42 kap. 6 § fjärde stycket RB följer att parterna och rätten har ett gemensamt ansvar för att fortlöpande kontrollera att en upprättad tidsplan kan hållas.

Enligt 42 kap. 16 § RB ska rätten dessutom göra en skriftlig sammanställning av parternas yrkanden och invändningar samt de omständigheter som dessa grundas på, om det inte på grund av målets beskaffenhet eller av något annat särskilt skäl saknas behov av en sammanställning. Som framgår av bestämmelsen ska sammanställningar som huvudregel upprättas. För att rätten ska kunna underlåta att upprätta en sammanställning bör det vara fråga om mål av så enkel beskaffenhet att en sammanställning inte behövs. Det bör annars finnas konkreta skäl som gör att det inte behövs en sammanställning. (Se prop. 2015/16:39 s. 45 f.) En sammanställning ger en god överblick över processen

och vilka åtgärder som kan behöva vidtas för att målet ska bli klart för avgörande. Den skapar även förutsättningar för en koncentrerad och effektiv huvudförhandling. Därtill tvingar arbetet med sammanställningen parterna att precisera sina ståndpunkter. En välskriven sammanställning kan också många gånger vara till stor hjälp vid domskrivningen (se Fitger m.fl., Rättegångsbalken, 3 dec. 2024, JUNO, kommentaren till 42 kap. 16 § RB).

Såväl tidsplaner som sammanställningar utgör värdefulla redskap för driva målet mot ett avgörande och effektivisera handläggningen. De saknades regelmässigt i de granskade tvistemålen. Jag noterar att det i tingsrättens rutiner för handläggning av dispositiva tvistemål anges att en tidsplan ska bestämmas vid den muntliga förberedelsen och att parterna som regel ska kallas till en huvudförhandling vid viss tid. I merparten av de granskade målen hade således inte denna rutin följts.

I de granskade målen hade domstolen vidare endast undantagsvis använt sig av andra möjligheter som RB tillhandahåller för en effektiv handläggning, exempelvis s.k. hårda och mjuka stupstocksförelägganden enligt 42 kap. 15 och 15 a §§ RB. Avsaknaden av sammanställningar, tidsplaner och stupstocks-förelägganden, liksom det stora antalet anstånd och den omfattande skriftväxlingen, visar tydligt att det i stort sett har saknats en fast processledning vid beredningen av tvistemålen. Att det därtill inte har funnits kontinuerligt ansvariga domare för målen, som har kunnat ägna sig åt den förberedelse som ofta krävs i tvistemål, har sannolikt också bidragit till den bristfälliga hanteringen.

Vid granskningen framkom också att många muntliga förberedelser och huvudförhandlingar ställdes in på grund av omständigheter som inte, i första hand, var hänförliga till parterna. Enligt min uppfattning hade detta i många fall kunnat undvikas om beredningen av målen hade varit en annan. Särskilt beklagligt var det i de familjemål där det inte uppmärksammades i tid att utredningar om vårdnad, boende och umgänge behövde kompletteras (se t.ex. mitt beslut i dag i JO:s ärende dnr 8128-2024).

De långa uppehåll i handläggningen av målen och utdragna handläggningstider som har framkommit vid granskningen är naturligtvis helt oacceptabla. Mest anmärkningsvärt är givetvis mål T 49-19, i vilket inga åtgärder vidtogs under nära två och ett halvt år. Jag ser väldigt allvarligt på det som kommit fram vid granskningen.

Jag vill slutligen påminna om att även flera mindre avbrott och förseningar i handläggningen kan bidra till att målets handläggning fördröjs i en inte oväsentlig mån. Många sådana ”tidstjuvar” blir sammanlagt en längre tid och bör därför undvikas.

Förenklade tvistemål

En allmän iakttagelse vid granskningen av de äldsta förenklade tvistemålen var att handläggningen ofta inte framstod som tillräckligt effektiv. I flera mål förekom dröjsmål i den initiala handläggningen. Som exempel kan nämnas ett mål där det dröjde två månader från det att tilläggsavgift betalats till dess att någon handläggningsåtgärd vidtogs (FT 6080-23). I ett annat mål tog det mer än fyra månader innan handläggningen kom i gång på allvar efter att vissa kompletteringar gjorts i anslutning till att målet kom in till tingsrätten (FT 6494-23). I två mål förekom uppehåll i handläggningen om sex respektive sju månader (nyss nämnda FT 6080-23 och FT 5237-22). I ett mål framstod det som att det hade varit mer ändamålsenligt att kalla till en muntlig förberedelse tidigare än som skedde (FT 1650-24). Det fanns emellertid även flera exempel på mål med en mer aktiv handläggning (t.ex. FT 5370-23 och 3529-23).

ChefsJO Erik Nymansson: Förenklade tvistemål är i regel av mindre komplicerad karaktär. Det finns därför ofta goda förutsättningar för en effektiv handläggning i dessa mål. I vissa fall borde det till exempel vara möjligt att hålla huvudförhandling i förenklad form enligt 42 kap. 20 § andra stycket RB. Jag noterar att det av tingsrättens rutiner för handläggning av dispositiva tvistemål framgår att en bedömning ska göras vid den muntliga förberedelsen om en huvudförhandling i förenklad form kan hållas. Även när det gäller de förenklade tvistemålen finns det utrymme för tingsrätten att effektivisera handläggningen.

Ärenden

Vid inspektionen granskades ett urval av de senast avgjorda ärendena gällande godmanskap och förvaltarskap. Granskningen visade att ärendena på ett aktivt sätt drevs mot ett avgörande och att handläggningstiderna över lag var korta. Beslut meddelades kort tid efter att ärendena var klara för avgörande.

ChefsJO Erik Nymansson: Det är angeläget att den som behöver hjälp av en god man eller en förvaltare med att bevaka sin rätt, förvalta sin egendom eller sörja för sin person kan få den saken prövad utan dröjsmål. Detsamma gäller den som vill att ett godmanskap eller förvaltarskap ska upphävas. Det är därför glädjande att tingsrätten i de granskade ärendena levde upp till detta.

Avslutande kommentarer

Vid mötena med domstolens företrädare berättade de om de arbetsmiljöproblem och utmaningar med kompetensförsörjning som har funnits. Jag har därmed viss förståelse för att den besvärliga situation som domstolen befunnit sig i en längre tid har satt avtryck i verksamheten på ett negativt och kvardröjande sätt. Jag ser trots det väldigt allvarligt på de långa handläggningstiderna. Att redan gamla mål blir liggande i avvaktan på att sättas ut till huvudförhandling är inte ursäktligt. Inte heller, som vi såg vid granskningen av tvistemålen, att det saknas planer för beredningen och att rutiner som finns inte följs. Dessa brister medför att den grundlagsfästa rätten till en rättgång inom skälig tid äventyras. I

förlängningen kan det medföra en risk för att allmänhetens förtroende för rättsväsendet skadas. Jag är mycket kritisk till det som kommit fram.

Det ankommer i första hand på den ansvariga domaren att se till att ett mål eller ärende drivs fram emot ett avgörande på ett sätt som står i överensstämmelse med gällande rätt. Ansvaret för tingsrättens verksamhet och för att den bedrivs författningsenligt och effektivt ligger på lagmannen.

Såvitt framkommit har det under det senaste året skett förbättringar, bl.a. avseende omloppstider och andelen mål som är äldre än ett respektive två år. Detta är positivt men jag vill avslutningsvis betona vikten av att utvecklingen av verksamheten fortsätter, att det finns väl fungerande rutiner, bl.a. för uppföljning och kontroll av äldre mål som inte är avgjorda, och att dessa rutiner följs.

Protokollet har justerats den 16 januari 2025 av chefsJO Erik Nymansson. Dokumentet har fastställts digitalt och har ingen underskrift.